

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

BABYLÓNIE

Lukáš Pecha

Starověká Mezopotámie

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Babylónie

LUKÁŠ PECHA

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2006

© Lukáš Pecha, 2006

© Libri, 2006

ISBN 80-7277-137-X

Obsah

Předmluva	7
Dějiny Babylónie	9
Předehra	11
Starobabylónské období (2003–1595 před n. l.)	15
Isin a Larsa	16
Ešnunna a Elam	18
Mari a Jamchad	19
Asýrie	21
Babylón na počátku vzestupu	22
Babylón za Chammu-rabiho	23
Chammu-rabiho nástupci	25
Středobabylónské období (1594–1027 před n. l.)	29
Počátky kassitské vlády	29
Mezinárodní vztahy	30
Kassitský stát	34
Boje s Asýrií	37
Konec kassitské dynastie	40
Isinská dynastie a Nabukadnesar I.	41
Novobabylónské období (1026–539 před n. l.)	45
Aramejci a Chaldejci na scéně	46
Asyřané v Babylónii	48
Sargonovci nastupují	53
Novobabylónská dynastie a zánik Asýrie	59
Říše Nabukadnesara II.	61
Poslední král	64
Společnost ve staré Babylónii	69
Rodina	75
Město	80
Král	84
Správa státu	90
Bohové a jejich chrámy	92
Chrámový personál	100
Představy o záhrobí a posmrtném životě	102
Výklad božích znamení	104
Magie	106

Babylónské mýty a eposy	107
Právo a soudnictví	114
Babylónské hospodářství	119
Zemědělství	119
Domácí zvířata	120
Řemesla	121
Organizace hospodářství: stát, chrámy a soukromníci	122
Obchod a obchodníci	128
Dluhy	133
Encyklopedické heslo	135
Přírodní podmínky	135
Prameny k dějinám Babylónie	136
Jazyky	139
Písmo a jeho odkaz	141
Doporučená literatura k dějinám a kultuře Babylónie	143
Chronologický přehled panovníků	145

Předmluva

Cílem této knihy je podat stručný nástin dějin Babylónie od vzniku babylónského státu na počátku 2. tisíciletí před n. l. až po obsazení Babylónu perským králem Kýrem II. roku 539 před n. l. Text se přitom zaměřuje především na politické dějiny tohoto regionu a snaží se – v rámci vymezeného prostoru a času – nastínit hlavní tendence jeho historického vývoje. V dalších kapitolách je věnována pozornost také některým aspektům života ve starověké Babylónii, jako je společenská struktura, rodina, postavení panovníka, státní správa, ekonomika, ale i náboženské představy starých Babylóňanů, jejich jazyk i písmo. Kniha není určena jen historikům či specializovaným zájemcům o starověk, ale všem čtenářům, kteří chtějí získat základní informace o starověké Babylónii, jejích dějinách i tehdejším životě.

Termínem Babylónie dnes rozumíme oblast ležící na dolním toku Eufratu a Tigridu, tedy v jižní části Mezopotámie (dnešní Irák, přibližně na jih od Bagdádu), zatímco severní část Mezopotámie se označuje jako Asýrie. Název Babylónie je odvozen od města Babylónu, který byl od počátku 2. tisíciletí před n. l. nejdůležitějším politickým a později také ekonomickým, kulturním a náboženským centrem tohoto regionu. Samotní obyvatelé tohoto území ve starověku však nepoužívali žádné obdobné označení, které by vycházelo z názvu jeho hlavního města, a místo toho hovořili o Sumeru a Akkadu (Sumer je označení pro jižní, Akkad pro severní část Babylónie), případně o zemi Karduniaš (tento termín začal být používán až ve druhé polovině 2. tisíciletí před n. l. a jeho význam se přibližně kryje s významem názvu Babylónie).

Babylónie je zemí, která je zajímavá z mnoha důvodů. Je to místo, kde pravděpodobně vzniklo nejstarší písmo světa. Již ve druhé polovině 4. tisíciletí před n. l. je zde doloženo používání piktografického, tedy obrázkového písma, které bylo zapisováno především na hliněné tabulky, a jež Sumerové poté zdokonalili do soustavy klínového písma.

Babylónie je také často označována za kolébkou městské civilizace, neboť již na počátku 3. tisíciletí před n. l. tu vzkvátaly desítky opevněných měst s monumentálními chrámovými a palácovými budovami. Završením tohoto vývoje byl vznik Babylónu, který dosáhl vrcholu slávy v 1. tisíciletí před n. l., kdy byl jedním z největších a nejmocnějších měst tehdejšího světa.

Obyvatelé starověké Babylónie nám zanechali fascinující dědictví, které právem patří do pokladnice světové kultury. Dodnes se obdivujeme důmyslu stavitelů, kteří dokázali zbudovat proslulou Babylónskou věž a s úžasem pohlížíme na reliéfní výzdobu Procesní cesty v Babylónu. I dnešní čtenáře stále dojíímá marná pouť bohatýra Gilgameše za věčným životem, jejíž myšlenkové poselství je aktuální i ve světě počítačů a kosmických letů. V neposlední řadě je však Babylónie i zemí s pohnutými dějinami, jež ve starověku stejně jako v pozdějších dobách výrazně ovlivňovala dění i v regionech mnohdy velmi vzdálených. Stačí jen poukázat na dnešní osudy Iráku, v nichž jako by se nějakým způsobem zrcadlila i starověká historie dávné země mezi řekami.

Od rozluštění klínopisu v polovině 19. století si bádání o dějinách, jazycích a kultuře starověké Babylónie vydobýlo pevné místo a věnují se mu dnes badatelé na mnoha pracovištích všech kontinentů. Také v českých zemích má tato vědecká disciplína dlouhou tradici a jména jako Bedřich Hrozný či Lubor Matouš jsou dobře známá i mezinárodní odborné veřejnosti. Předkládaná kniha se rozhodně nechce srovnávat s díly těchto velikánů a klade si skromnější cíl – přinést souhrnné informace o starověké Babylónii českým čtenářům a snad v některých z nich vznítit jiskřičku zájmu o dávno zaniklou civilizaci.

Závěrem bych rád vyslovil poděkování prof. PhDr. Blahoslavu Hruškovi, DrSc., a PhDr. Furatu Rahmanovi, Ph.D., kteří mi při práci na této knize poskytli cenné rady.

V Praze, v červenci 2006

Lukáš Pecha

Dějiny Babylónie

Historii Babylónie bychom mohli obecně charakterizovat jako střetávání dvou protichůdných tendencí. Na jedné straně zde působila snaha o vytvoření centralizovaného státu, který by ovládal vojensky, politicky a administrativně celý tento region. Tato dostředivá tendence byla podporována společným kulturním povědomím obyvatel Babylónie, kteří společně používali dva jazyky (především semitskou babylónštinu a vzdělaná část obyvatel i sumerštinu – s jistou nadsázkou „latinu“ starověké Mezopotámie), psali stejným písmem (klínovým) a uctívali stejná božstva.

Na druhou stranu jsou patrné silné decentralizační snahy, které se opíraly především o tradiční důraz na politickou nezávislost jednotlivých měst, jaká panovala za Sumerů. Nejstarším doloženým typem státu na území Babylónie byl totiž stát městský, v němž bylo centrem politické moci zpravidla pouze jediné město, obklopené nevelkým zemědělským záze-
mím. Teprve od druhé poloviny 3. tisíciletí před n. l. se začínaly objevovat státní útvary, které překročily tento tradiční, úzce vymezený rámec a ovládaly mnohem větší území, zahrnující celou Babylónii a mnohdy i některé sousední regiony, především Asýrii a jihozápadní Írán, později (zejména v 1. tisíciletí před n. l. také Syropalestinu). Tyto velké centralizované státy však musely neustále bojovat s odstředivými tendencemi, které usilovaly o opětovné nastolení politické nezávislosti menších celků. Dějiny Babylónie tak lze v těchto dobách charakterizovat jako neustálé kolísání mezi politickou centralizací a decentralizací. Další významný faktor v babylónské společnosti představovaly i četné kočovné kmeny, které se v Babylónii usazovaly prakticky po celou dobu její historie. Šlo tedy také o další střet – byť obě skupiny vedle sebe často mírumilovně koexistovaly – a to mezi obyvateli měst a usedlými zemědělci a kočujícími kmeny s vlastní organizací i hierarchií.

Jiným charakteristickým rysem babylónských dějin jsou neustálé a v některých fázích historického vývoje i velmi intenzivní kontakty s oblastmi mimo Babylónii, které mohly nabývat

nejrůznějších forem – od pevných spojeneckých svazků, přes mírovou obchodní směnu až po válečné konflikty. Nejtěsnější kontakty udržovala Babylónie samozřejmě s oblastmi, které jí byly geograficky nejbližší: s Asýrií (severní Mezopotámie), s Elamem (jihozápadní Írán) a také Syropalestinou. Nedostatek přirozených překážek umožňoval neustálý pohyb osob, zboží i idejí mezi těmito regiony. Výsledkem byla na svou dobu až ohromující pestrost etnického složení obyvatelstva Babylónie, které zahrnovalo osoby hovořící různými jazyky, uctívající různá božstva a žijící různým způsobem života. Babylónská kultura, kterou dodnes obdivujeme ve všech jejích projevech, tak nebyla výhradně dílem samotných Babylóňanů, nýbrž byla utvářena – nehledě na impozantní sumerské dědictví – dlouhodobým vývojem, v jehož průběhu byla místní tradice neustále obohacována rozmanitými cizími podněty. Byla to tedy kultura v pravém slova smyslu otevřená a kosmopolitní, která dokázala přijímat vnější vlivy a využívat jich ke svému prospěchu.

Předehra

Nejpozději v první polovině 3. tisíciletí před n. l. jsou na území Babylónie doloženi Sumerové, jejichž jazyk, dokumentovaný velkým množstvím písemných pramenů, nelze s jistotou zařadit do žádné jazykové rodiny. Sumerové žili v této oblasti zřejmě již dříve, ve 4. tisíciletí před n. l. Nevíme však, zda patřili k původnímu obyvatelstvu Babylónie, nebo zda do tohoto regionu přišli odjinud. V každém případě je jisté, že právě Sumerové se podíleli významným způsobem na vytváření základů mezopotamské civilizace. Předpokládá se například, že Sumerové vynalezli obrázkové (piktografické) písmo, které sloužilo již ke konci 4. tisíciletí před n. l. k zaznamenávání informací především hospodářského charakteru. Dalším vývojem tohoto obrázkového písma pak vzniklo písmo klínové, které je poprvé doloženo během první poloviny 3. tisíciletí před n. l. Rovněž náboženské představy Sumerů, jejich výtvarné umění, hmotná i duchovní kultura podstatným způsobem ovlivnily mnoho pozdějších generací, které žily v Babylónii.

Prokazatelně již v první polovině 3. tisíciletí před n. l. žili vedle Sumerů na území Mezopotámie také obyvatelé hovořící semitským jazykem, příbuzným například s arabštinou či hebrejštinou. Nevíme nic bližšího o tom, kdy a odkud do Babylónie přišli; pravlast Semitů se často hledá v oblasti Arabského poloostrova. Jazyk semitského obyvatelstva v Mezopotámii, nazývaný akkadština, je v této době doložen mnohem méně než sumerština, ale již ve druhé polovině 3. tisíciletí před n. l. nastal první velký rozmach akkadského písemnictví: objevují se královské nápisy, dopisy i jiné typy písemných pramenů. V rámci akkadského jazyka lze rozlišit dva hlavní dialekty – babylónštinu, která se používala v jižní části Mezopotámie (v Babylónii), a asyrštinu, jež byla jazykem obyvatel severu (Asýrie). Oba dialekty si byly navzájem velmi blízké a Asyřané si s Babylóňany bez obtíží rozuměli.

Území Babylónie bylo v první polovině 3. tisíciletí před n. l. rozděleno na státy, které se zpravidla skládaly pouze z jedno-

ho městského střediska, jež bylo nejen politickým, administrativním a ekonomickým, ale i náboženským centrem městského státu a jeho zemědělského zázemí. Jednotlivé městské státy byly spojeny složitým předivem vzájemných vztahů. Spolupracovaly v hospodářské oblasti, obchodovaly se zemědělskými přebytky a řemeslnickými výrobky a jejich panovníci navazovali také diplomatické styky, které zahrnovaly i výměnu poselstev či cenných darů. Na druhé straně však spolu tyto městské státy soupeřily v oblasti ekonomické i politické, a tato rivalita někdy přerůstala až do otevřených konfliktů, do mnohdy pustošivých a léta se táhnoucích válek.

Vladaři městských států usilovali o získání většího politického vlivu a o rozšíření území, které bylo pod jejich kontrolou. Nemuselo jít jen o sousední či konkurenční město, ale také třeba i soustavy zavlažovacích kanálů či jiné zdroje nezbytné vody. Jejich soupeření někdy vedlo až k vytvoření centralizovaného státního útvaru, kterému se podařilo na delší dobu sjednotit větší území. Ve 3. tisíciletí před n. l. tak vznikly dva státy, které ovládly celou Babylónii a přechodně získaly kontrolu i nad některými sousedními regiony. Prvním z nich byl stát akkadský, který roku 2340 před n. l. založil uzurpátor Sargon Akkadský. Jeho život, podobně jako život mnoha slavných historických osobností, byl v pozdějších staletích opředen četnými legendami, které se soustřeďují především na dvě otázky – jeho původ a jeho nástup na trůn. Shodují se v tom, že Sargon nepocházel z královského rodu (podle jedné legendy byl jeho otec zahradníkem, podle jiné byl Sargon nelegitimním synem vysoce postavené kněžky, zatímco jeho otec byl neznámý). Nevíme, do jaké míry jsou tyto legendy pravdivé. V každém případě však můžeme říci, že Sargon patří k nejslavnějším panovníkům mezopotamských dějin a jeho úspěchy při dobývání cizích zemí i při organizaci státu byly předmětem obdivu mnoha pozdějších generací.

Po zániku akkadského státu (ve 22. století před n. l.) následovalo období politické decentralizace, které skončilo opětovným vytvořením silného státu, jehož vládcové sídlili v městě Ur na samotném jihu Babylónie. Dynastie, která panovala v tomto městě přibližně sto let a jež si podmanila Babylónii,

Asýrii i jihozápadní Írán, je označována jako III. dynastie z Uru (někdy se hovoří též o novosumerské říši). Urští panovníci měli velkou moc, a někteří z nich byli dokonce již za svého života uctíváni jako božské bytosti. Písemné prameny z této doby jsou psány především sumersky.

Urští vladaři museli čelit jednak odstředivým tendencím jednotlivých měst, která chtěla opět získat nezávislost, jednak byli ohrožováni zvenčí. Ze západu, z území na středním toku Eufratu (v dnešní Sýrii), totiž v této době pronikaly na území Babylónie amorejské kmeny, které se živily kočovným chovem ovcí a koz. V sumerských textech jsou Amorejci označováni termínem Martu, jemuž odpovídá babylónské označení Amurru. Toto slovo mělo současně také význam „západ“ a naznačovalo tak směr, ze kterého amorejské skupiny přicházely.

Jazyk Amorejců je prozkoumán jen velmi nedostatečně, neboť samotní Amorejci jej písemně nezachycovali, a tudíž se v jejich jazyce nedochovaly žádné souvislé texty. V památkách, jež pocházejí z Babylónie a jsou psány babylónským jazykem, je však doložena řada osobních jmen amorejského původu (jedná se o soubor asi 4 000 jmen). Na základě rozboru tohoto materiálu lze říci, že amorejština náležela – stejně jako babylónština – do rodiny jazyků semitských.

Vladaři III. dynastie z Uru považovali amorejské kmeny za nebezpečí pro svůj stát, a proto vybudovali ochrannou hradbu, jež měla chránit území Babylónie před jejich vpády. Tato hradba, která dosud nebyla archeologicky identifikována, je v textech označována jako „(zed), která udržuje v dálce Tidnum“, což byl název jedné z amorejských skupin.

Tato opatření však nedokázala zastavit pronikání amorejských kmenů, které se postupně usazovaly na území Babylónie. Jejich loupeživé útoky na babylónská města měly negativní vliv na hospodářství celé země. V některých oblastech, například v samotném Uru, začal být pociťován citelný nedostatek potravin. Zhoršující se situace oslabovala postavení urských vládařů a toho využívali místodržitelé jednotlivých měst, kteří přestávali uznávat svrchovanost urského panovníka a sami začali přijímat královské tituly.

V samotném závěru 3. tisíciletí před n. l. tak docházelo k postupnému rozkladu urského státu. Na území Babylónie je opět doloženo několik státních útvarů, které zpravidla ovládaly jen malé území a pokoušely se ve vzájemných bojích rozšířit sféru své politické a vojenské moci.

Starobabylónské období (2003–1595 před n. l.)

Počátek období starobabylónského se kryje se zánikem státu III. dynastie z Uru. Je to období, kdy se v pramenech poprvé objevují zmínky o samostatném babylónském státu, v němž panovala I. dynastie z Babylónu. Politické dějiny této doby lze rekonstruovat na základě královských nápisů – v sumerském a babylónském jazyce –, které zaznamenávají především významné stavební projekty (budování a rekonstrukce chrámů, paláců, městských hradeb a zavlažovacích zařízení) a památné královy skutky, které souvisely s kultovní sférou (především zasvěcování cenných darů různým chrámům). Někdy se královské nápisy zmiňují také o válečných akcích panovníků. Důležitým zdrojem informací jsou formule – téměř výhradně v sumerštině –, které sloužily k datování nejrozličnějších textů (smluv, administrativních záznamů) a uváděly nejvýznamnější události, jež se zběhly v předcházejícím roce. Většinou se opět jednalo o významné stavební projekty (včetně budování či oprav zavlažovacích kanálů), o události kultovního charakteru či o válečné úspěchy. Pro informace o dějinách Babylónie ve starobabylónském období jsou důležité také seznamy panovníků a kroniky (tzv. *Kronika dávných králů*, která však byla sepsána až v pozdější době, neboť dochované exempláře této kroniky pocházejí až ze druhé poloviny 1. tisíciletí před n. l.). Dopisy, smlouvy, administrativní záznamy a texty právního charakteru nás informují především o hospodářské a sociální struktuře Babylónie. Většina písemných pramenů ze starobabylónského období se týká státních či chrámových záležitostí, ale poměrně vysoký je i podíl textů ryze soukromého charakteru.

Jedním z charakteristických rysů starobabylónského období je velký vliv Amorejců, kteří v této době tvořili zřejmě významnou složku babylónské populace. Na území Babylónie je doloženo několik významných amorejských kmenů či kmenových svazů, které výrazným způsobem zasahovaly do politických dějin. Kmen Jachruru sídlil především v oblasti Sippa-